

1.1 Landbouw

1.1.1 Wat staat er op het spel?

Vandaag de dag groeit de vraag naar landbouwproducten sneller dan de wereldbevolking. Eén van de redenen hiervoor is dat consumptiepatronen in opkomende markten (zoals de BRIC-landen: Brazilië, Rusland, India en China) steeds meer beginnen te lijken op die in geïndustrialiseerde landen: er wordt wereldwijd steeds meer vlees gegeten. En om de uitdijende mondiale veestapel te voeden zijn grote hoeveelheden eiwithoudende grondstoffen nodig. Een andere oorzaak van de groeiende vraag naar landbouwgrondstoffen is de huidige trend om energie te winnen uit biobrandstoffen. Deze worden gewonnen uit palmolie, maïs, suikerriet en andere gewassen.

De sterke stijging van de wereldwijde vraag naar landbouwproducten creëert economische, sociale en milieugerelateerde problemen:

- De landbouwsector is wereldwijd de grootste veroorzaker van bodemuitputting, milieuvervuiling en de achteruitgang van ecosystemen. Om te voldoen aan de groeiende vraag naar landbouwproducten moeten veel natuurlijke ecosystemen en leefomgevingen wijken voor agrarische activiteiten.
- Door zijn NO₂- en CH₄-emissies is de mondiale landbouwsector verantwoordelijk voor 10-12% van de mondiale uitstoot van broeikasgassen, onder meer als gevolg van het gebruik van kunstmest en de methaanemissies van rijstvelden en runderen.ⁱ Door drainage van veengebieden en ontbossing, draagt de landbouwsector volgens [een studie van Delft Hydraulics](#) daarnaast nog eens substantieel bij aan de mondiale CO₂-uitstoot.
- De landbouwsector draagt in sterke mate bij aan schadelijke emissies naar het milieu, waarbij met name de rol van de veeteelt groot is. Volgens de Voedsel en Landbouw Organisatie van de Verenigde Naties (FAO), draagt de wereldwijde productie van melk, vlees en eieren voor 18% bij aan de door mensen veroorzaakte emissies van broeikasgassen (uitgedrukt in CO₂-equivalenten), door emissies van CO₂, NH₄ en N₂O.ⁱⁱ
- De veeteeltsector is ook verantwoordelijk voor 64% van de menselijke ammoniak-emissies, die zure regen en verzuring van ecosystemen veroorzaken. Bovendien gebruikt de veeteeltsector 70% van alle landbouwgrond op aarde en 8% van het mondiale waterverbruik. Mondiale cijfers zijn niet beschikbaar, maar de bijdrage van de veeteeltsector aan watervervuiling door antibiotica, hormonen, sedimenten, kunstmest, pesticiden en andere chemicaliën is enorm.ⁱⁱⁱ
- In de (intensieve) veehouderij kan het welzijn van dieren als legkippen, kalveren en varkens onder druk komen te staan, zowel in de productiebedrijven zelf als bij het transport naar slachthuizen. Dit zorgt ook voor een hoog risico op de verspreiding van ziekten.
- Het gebruik van genetisch gemodificeerde organismen (GMO's) in de landbouw leidt tot een verlies aan biodiversiteit. Ook heeft GMO-gebruik sociale effecten, zoals het feit dat het kleine boeren afhankelijk maakt van enkele zeer grote ondernemingen voor hun inkoop van o.a. zaden, pesticiden en kunstmest.^{iv}
- Een combinatie van factoren (de varroamijt, veranderende leefomgeving, verlies aan biodiversiteit, gebruik van pesticiden) vormt een serieuze bedreiging voor de honingbij. Het aantal bijenkoloniën is de laatste paar jaar met 20 tot 30% afgenomen en een verdere afname zou kunnen leiden tot een tekort aan bestuiving met grote gevolgen voor de landbouw. Ongeveer negentig landbouwproducten, goed voor een derde van de wereldwijde voedselproductie, zijn afhankelijk van dierlijke bestuiving. De honingbij neemt 80 tot 90% hiervan voor zijn rekening en is hiermee de belangrijkste dierlijke bestuiver.^v

- In sommige landen gaat uitbreiding van landbouwactiviteiten gepaard met de onteigening van land dat bewoond wordt door lokale gemeenschappen of inheemse volken. Hierdoor worden deze mensen niet alleen beroofd van hun eigendommen en de gebruiksrechten op hun land, maar ook van hun vertrouwde leefomgeving, culturele rijkdommen, en bronnen van voeding en inkomsten. Uit een rapport van de Wereldbank blijkt dat het aantal transacties waarbij grond wordt aangekocht ter uitbreiding van landbouwactiviteiten in 2009 is vertienvoudigd ten opzichte van de jaren ervoor.^{vi}
- Veel landbouwbedrijven houden zich niet aan internationaal erkende arbeidsrechten. Er zijn talloze voorbeelden van onder andere gedwongen arbeid, kinderarbeid, lage lonen, en onvoldoende bescherming van de gezondheid en veiligheid van werknemers.
- De ontwikkeling van infrastructuur zoals wegen, spoorwegen en waterwegen, die hand in hand gaat met de ontwikkeling van een exportgeoriënteerde landbouwsector, kan zeer negatieve effecten hebben op ecosystemen en lokale samenlevingen. Door de aanleg van wegen in bosgebieden wordt bijvoorbeeld de toegang voor stropers en illegale houtkappers vergemakkelijkt. De aanleg van infrastructuur kan ook leiden tot landrechtconflicten en stijgende grondprijzen voor de oorspronkelijke bewoners.
- De macro-economische effecten van de landbouw- en veeteeltsector zijn vaak nadelig voor ontwikkelingslanden, veroorzaakt door de veelal ongunstige handelsvoorwaarden voor deze landen, de landbouwsubsidies in rijkere landen en het dumpen van gesubsidieerde landbouwproducten in ontwikkelingslanden. Dit creëert een oneerlijke machtsverhouding in de gehele productie-, distributie- en consumptieketen. Door de sterke stijging van voedselprijzen in de afgelopen jaren, zakken steeds meer mensen in ontwikkelingslanden onder de armoedegrens.^{vii} Het aantal mensen dat onvoldoende voedsel krijgt is wereldwijd de laatste jaren gestegen van 850 miljoen naar 1 miljard.

De landbouwsector speelt wellicht de meest belangrijke rol in het behalen van de eerste van de [Millennium Development Goals](#): het beëindigen van honger en armoede in de wereld. Om een voldoende en voedzaam dieet te bieden aan alle wereldburgers en om economische ontwikkeling van armere landen mogelijk te maken, dienen ongunstige handelsvoorwaarden van landbouwproducten voor ontwikkelingslanden te worden tegengegaan en versturende subsidies en dumppraktijken te worden verboden. Daarnaast dient het gebruik van landbouwgebieden voor de productie van biobrandstoffen en veevoeder te worden ontmoedigd, omdat dit voedselproductie voor de lokale bevolking verdringt, en een bedreiging vormt voor hun recht op voedselzekerheid.

Ook de maatschappelijke discussie rond het fenomeen *land grabbing* neemt de afgelopen jaren sterk toe. Land grabbing vindt plaats als (buitenlandse) bedrijven, landen of investeerders gronden opkopen of huren voor grootschalige industriële en/of commerciële landbouwproductie georiënteerd op de exportmarkt, hetgeen kan leiden tot problemen en onrust onder de plaatselijke bevolking. Vooral in ontwikkelingslanden is het gebrek aan overleg en transparantie voor de toewijzing van land een probleem. Uitzettingen en conflicten om land gaan vaak gepaard met een schending van basisprincipes, zoals een effectrapport, compensatie en rehabilitatie. Naast deze directe consequenties is er het probleem van de verminderde beschikbaarheid van grond voor lokale actoren. De nationale markt zal meer gericht zijn op het produceren van gewassen voor de voedsel- en biobrandstof-industrie op de globale markt, en minder op duurzame boerenlandbouw voor de lokale en nationale markt voor huidige en toekomstige generaties.^{viii}

In juli 2010 schreef een [studie van de Wereldbank](#) de mondiale stijging van voedselprijzen in de periode 2006-2008 voornamelijk toe aan de stijgende energieprijzen, logischerwijs vooral bij landbouwproducten waarbij voor de bewerking veel energie wordt gebruikt, en in mindere mate aan andere factoren als de toegenomen productie van biobrandstoffen en speculatie op voedselmarkten. Andere onderzoeken noemen factoren als de stijgende olieprijs, die leidt tot hogere kunstmest- en transportkosten, de dalende dollarkoers en toenemende voedselschaarste.

Bovenstaande ontwikkeling creëert een mondiale voedselcrisis met voor velen catastrofale gevolgen. Arme mensen in ontwikkelingslanden besteden ongeveer 50 tot 80% van hun inkomen aan voedsel. Op een stijging van voedselprijzen kunnen zij alleen reageren door hun voedselconsumptie te verminderen en honger te lijden. Degenen die al op de rand leven zijn het meest kwetsbaar, zoals de landlozen, krottenwijkbewoners en rondtrekkende landarbeiders. Verder behoren vooral vrouwen en kinderen tot de risicogroepen.^{ix}

Het op een duurzame manier voeden van de bijna zeven miljard wereldbewoners is één van de grootste uitdagingen waarvoor de wereldgemeenschap zich gesteld ziet. Alle onderdelen van de ketens binnen de landbouw- en voedingsector - van boeren, tussenhandelaren, transporteurs en verwerkingsbedrijven tot supermarkten - zullen zich hiervoor moeten inzetten. Ook de banken die investeren in bedrijven in alle schakels van landbouw- en voedingsketens zullen beleid moeten ontwikkelen dat met alle hierboven genoemde problemen rekening houdt. Bij de ontwikkeling van een investeringsbeleid voor deze sector kunnen banken gebruik maken van de internationale standaarden die in de volgende paragraaf worden beschreven.

1.1.2 Internationale standaarden

In de afgelopen jaren zijn verschillende initiatieven genomen om standaarden te ontwikkelen voor zowel de landbouw- als de voedingsector. Sommige initiatieven richten zich op algemene, sectorbrede afspraken, terwijl anderen zich richten op specifieke gewassen. Een kort overzicht van de belangrijkste standaarden is hieronder weergegeven.

- **Certificering en eco-labels**

De vraag naar duurzame landbouwproducten groeit, maar over de definitie van *duurzaam* is nog geen algemene overeenstemming bereikt. Wel vindt al op grote schaal *eco-labelling* plaats: het toekennen van vrijwillige en bindende duurzaamheidslabels aan landbouwproducten. Veel labels zijn themaspecifiek (bijvoorbeeld *biologisch* of *fair trade* of *GMO-vrij*) en maken dus gebruik van verschillende standaarden. Hierdoor is de markt voor duurzame landbouwproducten ietwat ondoorzichtig.

- In februari 2008 publiceerde het Sustainable Agriculture Network (SAN) de [Sustainable Agriculture Standards](#). De normen zijn gebaseerd op richtlijnen van o.a. de Verenigde Naties, de Europese Unie en de Internationale Arbeidsorganisatie, en worden onderschreven door de Rainforest Alliance. De standaarden bevatten veertien criteria voor duurzame landbouw (onder meer over afvalbeheer, arbeidsomstandigheden, veiligheid en gezondheid, gebruik van chemische en biologische hulpstoffen en genetisch gemanipuleerde zaden). In combinatie met deze standaarden zijn de [Farm Certification Criteria](#) ontwikkeld, en een [lijst van verboden pesticiden](#). Beide worden gebruikt in het certificeringproces van duurzame agrarische bedrijven. Het SAN werkt ook aan een aanvullende duurzame standaard voor het houden van vee, waarin specifieke onderwerpen worden behandeld en eerdere SAN standaarden voor water- en afvalbeheer worden toegepast op veehouderijen.

- Met betrekking tot de biologische landbouw heeft de International Federation of Organic Agricultural Movements (IFOAM) de [Norms for Organic Production and Processing](#) ontwikkeld. Deze bestaan uit de [IFOAM Basic Standards for Organic Production and Processing](#) en bijbehorende [Accreditation Criteria](#). Alle producenten ter wereld die zich houden aan de IFOAM normen worden opgenomen in het [Organic Guarantee System](#).
- Op het gebied van eerlijke handel is de [Fairtrade Labelling Organizations International](#) (FLO) toonaangevend. FLO is een samenwerking van twintig certificeringsinitiatieven die het Fairtrade label in hun eigen land op de markt brengen. Goederen die het Fairtrade label dragen voldoen aan de [Fairtrade Production and Trade Standards](#), waartoe zowel algemene normen (onder meer ten aanzien van investeringen in lokale economieën en beperking van afvalstoffen) als productspecifieke normen (onder meer ten aanzien van minimumprijzen en kwaliteitsstandaarden) behoren.
- Het [Responsible Commodities Initiative](#) (RCI), opgezet door het *Sustainable Food Laboratory* met ondersteuning van UNCTAD en IISD, is een multi-stakeholder initiatief dat zich ten doel stelt de duurzame productie van landbouwproducten te stimuleren. Het RCI heeft een meetinstrument ontwikkeld, de [Benchmarking tool](#), dat het mogelijk maakt verbeteringen te meten in belangrijke milieu- en sociale indicatoren van agrarische productieketens. Daarnaast biedt de benchmark tool hulp bij de ontwikkeling van duurzaamheidsnormen per gewas.
- Ondanks dat het [Iniciativa Brasileira](#) alleen betrekking heeft op de landbouwsector in één land, fungeert het als een best practice voorbeeld van een multi-stakeholder en multi-sector initiatief dat wereldwijd zou kunnen worden gevolgd. Het initiatief wil binnen de Braziliaanse landbouwsector veranderingen stimuleren op sociaal en milieugebied, met als doel het verminderen van de impact van de sector hierop en het creëren van omstandigheden voor een transparant systeem van vrijwillige verificatie en onafhankelijke certificatie. Dit proces duurt nog voort, de tweede overlegversie van de [Verification Principles and Criteria](#) zijn gepubliceerd in juli 2009.

- **Marktconcentratie**

De beschreven problemen in de landbouw worden in stand gehouden door de handelwijze en inkoop-eisen (onder meer ten aanzien van lage prijzen en grote volumes) van bedrijven in het midden van de keten - de grote grondstofhandelaars en voedingsbedrijven, en bedrijven aan het eind van de keten - de supermarkten. Door de marktconcentratie in deze stadia van de productieketens, komt de concurrentie in het geding en worden de marges van de kleine producenten in het begin van de keten onder druk gezet. De [OECD Guidelines for Multinational Enterprises](#) stellen dat een onderneming zich zou moeten onthouden van afspraken tussen concurrenten met betrekking tot:

- prijzen;
- productiebeperking;
- de verdeling van klanten, leveranciers, markten of verkoopkanalen.

- **Beschermde gebieden**

Landbouwactiviteiten in de gebieden die vallen onder de categorieën I-IV van de [World Conservation Union](#), onder de [UNESCO World Heritage Convention](#) en de [Ramsar Convention on Wetlands](#) dienen te worden uitgesloten van investering.

Het *High Conservation Value* (HCV) concept was oorspronkelijk bedacht in het kader van certificatie van bosbeheer en houtproducten (High Conservation Value Forests or HCVF), maar kan worden toegepast op alle ecosystemen en natuurlijke leefomgevingen. Het [HCV Resource Network](#) heeft nationale implementatie richtlijnen, lokale projecten, trainingen en workshops ontwikkeld.

Dit onderwerp wordt verder behandeld in paragraaf **Error! Reference source not found.** over natuur.

- **Genetisch Gemodificeerde Organismen (GMO's)**

Het [Cartagena Protocol to the Convention on Biological Diversity](#) heeft bepalingen opgesteld met betrekking tot het gebruik van GMO's, en de herkenbaarheid van GMO's in de verwerkingsketen. Zo is de handel in levende gemodificeerde organismen verboden tenzij goedkeuring van het importerende land is verkregen. Ook dienen ondertekenaars van het protocol zich te houden aan voorzorgsmaatregelen voor de productie en het gebruik van GMO's. Omdat de technologie en de kennis over GMO's nog steeds in ontwikkeling is, zijn ook de GMO standaarden in het Cartagena Protocol constant in ontwikkeling.

Dit onderwerp wordt verder behandeld in paragraaf **Error! Reference source not found.** over natuur.

- **Rechten van inheemse volken**

Landbouwbedrijven moeten de rechten van inheemse volken op hun land, gemeenschap, cultuur en levensonderhoud respecteren en garanderen, en hun soevereiniteit en recht tot zelfbeschikking respecteren.

Dit onderwerp wordt verder behandeld in paragraaf **Error! Reference source not found.** over mensenrechten, waaronder de rechten van inheemse volken.

- **Arbeidsrechten**

De omstandigheden voor gezondheid en veiligheid zijn in de landbouw- en voedselsector dikwijls onder de maat, onder meer door het gebruik van enorme hoeveelheden pesticiden. Lonen zijn over het algemeen laag en onderhandelingsrechten worden vaak niet gerespecteerd. Het is daarom van groot belang dat landbouw- en voedingsbedrijven zich houden aan de belangrijkste gedragscodes van de Internationale Arbeidsorganisatie van de Verenigde Naties, de ILO. Dit zijn de [ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work](#) uit 1998 en de [Tripartiete Verklaring of Principles Concerning Multinational Enterprises and Social Policy](#), waarvan de vierde versie in maart 2006 werd gepubliceerd.

Dit onderwerp wordt verder behandeld in paragraaf **Error! Reference source not found.** over arbeidsrechten.

- **Pesticiden**

Met betrekking tot het gebruik van pesticiden heeft de FAO de [International Code of Conduct on the Distribution and Use of Pesticides](#) opgesteld. Hierin zijn vrijwillige, internationaal geaccepteerde normen voor de behandeling, opslag, het gebruik en het lozen van pesticiden opgesteld.

Dit onderwerp wordt verder behandeld in paragraaf **Error! Reference source not found.** over gezondheid.

- **Dierenwelzijn**

De [European Convention for the Protection of Animals kept for Farming Purposes](#) (in 1976 aangenomen en in 1992 gewijzigd door de Raad van Europa) stelt minimum richtlijnen voor de veeteelt. De [European Convention for the Protection of Animals during International Transport](#) (in 1968 aangenomen en in 2003 gewijzigd door de Raad van Europa) stelt richtlijnen voor het transport van dieren.

Dit onderwerp wordt verder behandeld in paragraaf **Error! Reference source not found.** over dierenwelzijn.

- **Normen voor specifieke grondstoffen**

Voor een aantal belangrijke landbouwproducten zijn recent (of worden momenteel) richtlijnen ontwikkeld voor duurzame productie en handel. Deze richtlijnen, die als doel hebben sociale- en milieuproblemen te verminderen, worden bij voorkeur opgesteld door zogenaamde *multi-stakeholder initiatieven* of *roundtables*, waarin onderzoekers, bedrijven uit betrokken sectoren, financiële instellingen, maatschappelijke organisaties en andere belanghebbenden participeren. In de afgelopen jaren hebben de roundtables steeds meer en steeds duidelijkere standaarden gedefinieerd voor de duurzame productie van specifieke gewassen. Voor sommige landbouwproducten ontbreken tot nu toe multi-stakeholder initiatieven, maar zijn wel normen opgesteld door de industrie zelf. Totdat deze normen verder zijn ontwikkeld in dialoog met alle belanghebbenden zijn zij nog niet als echte duurzaamheidsnormen te beschouwen, maar bieden ze wel enig houvast bij de beoordeling van bedrijven die deze landbouwproducten produceren.

De belangrijkste voorbeelden van normen voor specifieke landbouwgewassen zijn:

- **Soja:** Grootschalige sojateelt veroorzaakt in Latijns Amerika enorme sociale- en milieuschade. Nederland is na China wereldwijd de grootste importeur van de daar geproduceerde soja, die dient als veevoer voor de Nederlandse vlees- en zuivelindustrie. Daarmee hebben Nederlandse overheid en bedrijven een bijzondere verantwoordelijkheid. Heldere normen en richtlijnen worden beschreven in de [Basel Criteria for Responsible Soy Production](#), ontwikkeld door het WWF en Coop Switzerland. Dit is de belangrijkste bestaande sojastandaard en hiermee gecertificeerde soja vormt ongeveer 10% van de verhandelde soja in Europa. Bedrijven vinden deze niet genetisch gemodificeerde soja duur, omdat hij gescheiden moet worden geteeld en verhandeld, zolang het grootste deel van de markt niet aan deze eisen voldoet. De Basel Criteria worden ook gevolgd in de wereldwijd gebruikte [ProTerra Standard](#).

De [Round Table on Responsible Soy Association](#) (RTRS), opgericht door organisaties en bedrijven in de sojasector, heeft als doel 'meer verantwoorde' productie van soja te stimuleren met minder strenge eisen. De RTRS richt zich dus niet op duurzame productie. De RTRS Standard die in juni 2010 van kracht werd, erkent de milieu- en sociale problemen in de sojaketen. Veel organisaties in Latijns Amerika en Europa geloven niet dat de RTRS een serieus en effectief middel zal zijn tegen de ingrijpende negatieve gevolgen van de sojateelt.

Andere standaarden zijn de Sustainable Agriculture Network Standaard, [Fairtrade Production and Trade Standards](#), standaarden voor biologische landbouw, [EcoSocial certificatie](#) en de [Social Responsibility Criteria for Companies that Purchase Soy and Soy Products](#) - ontwikkeld door het Braziliaanse Soja Platform. Dat laatste document legt ook een duidelijke verantwoordelijkheid bij banken en andere geldschieters die betrokken zijn bij de financiering van sojaproducten. NGOs verenigd in de [Nederlandse Sojacoalitie](#) menen dat duurzame sojaproductie niet mogelijk is zonder een flinke vermindering van de vlees- en zuivelconsumptie in Europa, alsook het gebruik als veevoer van in Europa geteelde gewassen in plaats van importsoja.

- **Palmolie:** In oktober 2007 heeft de [Roundtable on Sustainable Palm Oil](#) (RSPO) - een multi-stakeholder initiatief met meer dan honderd leden die meer dan eenderde van de mondiale palmolie handel vertegenwoordigen - de [Principles and Criteria for Sustainable Palm Oil Production](#) (P&C) aangenomen. De P&C bevatten heldere normen met betrekking tot milieu-aspecten (gebruik van bodem, water, chemicaliën) en sociale omgeving (landrechten, arbeidsomstandigheden, etc.). De normen zijn gebaseerd op o.a. richtlijnen van de Verenigde Naties, de FAO en de ILO.

- **Suikerriet:** Behalve in de voedingssector wordt suikerriet in toenemende mate gebruikt als grondstof voor de biobrandstof ethanol. Naast enorme oppervlaktes aan landbouwgrond, verbruikt de suikersector ook grote hoeveelheden water. Het multi-stakeholder [Better Sugarcane Initiative](#) (BSI) dat is opgericht door WWF, verenigt een aantal zeer grote bedrijven en andere belanghebbenden in de sector. De doelstelling van het BSI is om internationale richtlijnen te ontwikkelen voor duurzame productie van suikerriet, die door bedrijven en investeerders over de hele wereld gebruikt kunnen worden, inclusief een certificeringssysteem. In november 2009 publiceerde de BSI een tweede versie van de [BSI Standard](#), die op dit moment wordt aangepast na publieke consultatie. De standaard bevat normen voor onder meer mensen- en arbeidsrechten, het productieproces en het milieu.
- **Biobrandstoffen:** Palmolie, soja en suikerriet worden in toenemende mate gebruikt als grondstof voor biobrandstoffen. De [Roundtable on Sustainable Biofuels](#) (RSB) is een multi-stakeholder initiatief waarin bedrijven, wetenschappers en maatschappelijke organisaties samenwerken. In november 2010 publiceerde de RSB de [Global Principles and Criteria for Sustainable Biofuels Production](#) die normen bevatten met betrekking tot het milieu en sociale aspecten, gebaseerd op internationale richtlijnen van onder andere de Verenigde Naties en de Internationale Arbeidsorganisatie.

Het [Sustainable Food Laboratory](#) werkt ook aan de ontwikkeling van een begrijpelijke beoordeling van de meest duurzame grondstoffen voor biobrandstoffen die een nuttige vergelijking tussen de verschillende landbouwgrondstoffen mogelijk maakt.

In 2007 heeft een Nederlandse commissie duurzame criteria voor biobrandstoffen ontwikkeld. Deze zogenaamde [Cramer Criteria](#) zijn geformaliseerd in maart 2009 als de [NTA 8080:2009 Duurzaamheidscriteria voor biomassa ten behoeve van energiedoelinden](#).^x

- **Cacao:** Al in 2001 werd het [Harkin-Engel Protocol](#) opgesteld om de ergste vormen van kinderarbeid op cacaoplantages tegen te gaan. Toch bleven voorbeelden van kinderarbeid op Afrikaanse cacaoplantages in de afgelopen jaren aan het licht komen. Verder kampt de keten met ongelijke machtsverhoudingen, waardoor kleine cacaoboeren geen redelijke prijs ontvangen. In oktober 2007 werd de eerste bijeenkomst gehouden van de [Round Table on a Sustainable World Cocoa Economy](#), waarin boeren, handelaars, verwerkende bedrijven, overheden en maatschappelijke organisaties praten over de ontwikkeling van duurzaamheidsnormen voor de cacaosector. Andere initiatieven zijn de [World Cocoa Foundation \(WCF\)](#), die programma's voor duurzame cacao teelt ondersteunt, en de [Sustainable Tree Crops Programme](#) voor de ontwikkeling van duurzame oogst van cacao, koffie en cashews in Africa.
- **Koffie:** Al jarenlang houden organisaties als [Max Havelaar](#) en - recenter - [Utz Certified](#) zich bezig met het certificeren van koffie. Vooral Max Havelaar richt zich op kleine koffieproducenten en het vaststellen van minimumprijzen voor deze boeren. De [Common Code for the Coffee Community](#) (4C), die tot stand kwam in 2004 en werd herzien in februari 2008, biedt een uitgebreid raamwerk waarin zowel milieu-aspecten als sociale problemen binnen de koffiesector een plaats krijgen. De International Coffee Organization (ICO) ontwikkelt reeds 40 jaar standaarden voor verantwoorde koffie. De laatste ICO overeenkomst is de [International Coffee Agreement 2007](#). Andere certificeringstandaarden - voor onder meer biologische koffie - zijn opgenomen in de [Coffee Certification Database](#).
- **Thee:** Theeproductie is arbeidsintensief en de industrie schept banen in zeer afgelegen rurale gebieden. Miljoenen mensen in de wereld zijn afhankelijk van de theeproductie. De prijs op de wereldmarkt van thee is de afgelopen twintig jaar dramatisch gedaald en grote sociale problemen doen zich mede daardoor voor in de productie. Het [Ethical Tea Partnership](#), een sectorinitiatief van zeventien handelaren en pakkers, houdt sinds 1997 de arbeidsomstandigheden op grote plantages in de gaten. Andere certificeringssystemen zijn [Fairtrade](#), [Rainforest Alliance](#) en [Utz Certified](#).

- **Katoen:** Het [Better Cotton Initiative \(BCI\)](#) is een wereldwijd multi-stakeholder netwerk van belanghebbenden uit de gehele katoen- en textielketen. In juli 2009 werd de tweede versie van de [BCI Global Principles, Criteria and Enabling Mechanisms](#) gepubliceerd, die richtlijnen bieden aan de duurzame en eerlijke productie van katoen. De initiële implementatieperiode van deze normen loopt tot 2012.
- **Andere normen:** De eerder genoemde algemene certificeringorganisaties - Sustainable Agriculture Network (SAN) en Fairtrade Labelling Organizations International (FLO) - hebben naast hun algemene normen ook productspecifieke normen opgesteld. SAN publiceerde Additional Criteria and Indicators voor onder andere [cacao](#) en [koffie](#). FLO heeft [Product Standards](#) voor onder meer koffie, thee, cacao, vanille, vers fruit, rijst en suiker. Ook het [Sustainable Agriculture Initiative Platform](#) ontwikkelt momenteel principes en procedures voor verschillende landbouwproducten, zoals graan, koffie, zuivel, aardappelen, groenten en fruit.

De hierboven beschreven initiatieven bevinden zich in uiteenlopende stadia van ontwikkeling, van zeer concreet tot vrij vaag of eendimensionaal. Vrijwel in alle sectoren moeten nog effectieve verificatie- en controlesystemen worden ontwikkeld, zodat certificering waterdicht is en vooruitgang op het gebied van duurzaamheid kan worden gemeten. Enkele initiatieven bieden al betrouwbare normen waarop bankbeleid kan worden gebaseerd, en andere geven aanknopingspunten hiervoor.

1.1.3 Inhoud van een goed bankbeleid

De verduurzaming van de mondiale landbouwsector is hard nodig. Alleen dan kan de grootschalige boskap die momenteel plaats vindt voor de groei van agrarische activiteiten worden verminderd. Dit zou biodiversiteit en ecosystemen beschermen, klimaatverandering en woestijnvorming tegengaan, en sociale problemen met betrekking tot landrechten van de lokale bevolking voorkomen.

Gedeeltelijk moeten deze veranderingen tot stand komen door veranderingen in het overheidsbeleid. Overheden in ontwikkelingslanden dienen de omvorming van bossen ten behoeve van de landbouw te minimaliseren. Daarnaast zouden overheden in geïndustrialiseerde landen, waar de meerderheid van de landbouwgewassen wordt verwerkt of geconsumeerd, lokale voedselproductie moeten stimuleren, vleesconsumptie demotiveren, en in plaats van agrarische biobrandstoffen het gebruik van echt duurzame energiebronnen (dus wind, zon en water) moeten stimuleren.

Ook banken spelen een belangrijke rol in de agrarische sector, als financiers van producenten, verwerkers en handelaren van landbouwproducten. Daarnaast nemen banken soms posities in op de markten voor landbouwgrondstoffen, wat tot speculatie en opdrijving van voedselprijzen kan leiden. Om deze verschillende redenen dragen banken een gedeelde verantwoordelijkheid voor de verduurzaming van deze sector. Bovendien hebben banken de macht - en dus de mogelijkheid - om door het kritisch selecteren van hun investeringen duurzame landbouw te stimuleren en het gebruik van minder duurzame technieken te demotiveren.

Naast de ontwikkeling van een duurzaam investeringsbeleid, worden banken aangespoord om actief deel te nemen in de ontwikkelingsprocessen van duurzaamheidscriteria, zoals de zogenaamde *roundtables*. Hierin kunnen zij hun invloed uitoefenen om beleid te bepleiten dat negatieve sociale en ecologische gevolgen van de stijgende vraag naar landbouwproducten tegengaat.

De volgende elementen dienen te worden opgenomen in het investeringsbeleid van banken met betrekking tot de landbouwsector:

- Streven naar sociale en ecologische certificering van landbouwproducten en -productiesystemen;

- Erkenning van de medeverantwoordelijkheid van de landbouw- en voedingssector voor de toegang tot voedsel voor de armen;
- Uitsluiting van landbouwactiviteiten in beschermde gebieden;
- Voorzorgsmaatregelen bij productie en gebruik van genetisch gemodificeerde organismen (GMO's);
- Respecteren van de rechten van lokale gemeenschappen en inheemse volken;
- Respecteren van fundamentele arbeidsrechten;
- Voorzichtig en minimaal gebruik van pesticiden;
- Sterke reductie van de uitstoot van broeikasgassen en ammoniak;
- Minimaal gebruik van water en voorkomen van waterverontreiniging;
- Garantie van minimale dierenwelzijnseisen;
- Duurzame productietechnieken voor verschillende landbouwgrondstoffen, gebaseerd op de normen genoemd in paragraaf 1.1.2;
- De bank zal zich actief inzetten voor multi-stakeholder initiatieven die standaarden stellen voor verschillende landbouwgrondstoffen.

Banken kunnen een geïntegreerd landbouwbeleid ontwikkelen - zolang hierbinnen voldoende aandacht wordt geschonken aan de specifieke karakteristieken van enkele belangrijke gewassen - of ervoor kiezen om verschillende beleidsdocumenten te ontwikkelen voor specifieke gewassen - zolang de inhoud van dit beleid consistent is met sectorbrede kwesties en minimaal de eerder beschreven productspecifieke richtlijnen volgt.

1.1.4 Scoretabel

Op basis van de criteria die in de voorgaande paragraaf zijn beschreven is de volgende scoretabel voor het bankbeleid ten aanzien van de landbouwsector opgesteld:

1. De bank heeft geen beleid met betrekking tot de landbouwsector;
2. Het bankbeleid ten aanzien van de landbouwsector is te algemeen of vaag verwoord, zonder dat duidelijke voorwaarden aan investeringen worden gesteld;
3. Het bankbeleid ten aanzien van de landbouwsector is gebaseerd op de internationale normen voor ten minste vier van de elementen vermeld in paragraaf 1.1.3 OF de bank heeft specifiek beleid voor tenminste drie landbouwgrondstoffen dat voldoet aan ten minste zes van de elementen vermeld in paragraaf 1.1.3;
4. Het bankbeleid ten aanzien van de landbouwsector is gebaseerd op de internationale normen voor ten minste zes van de elementen vermeld in paragraaf 1.1.3 OF de bank heeft specifiek beleid voor tenminste drie landbouwgrondstoffen dat voldoet aan alle elementen vermeld in paragraaf 1.1.3;
5. Het bankbeleid ten aanzien van de landbouwsector is volledig overeenkomstig met alle internationale normen en richtlijnen voor alle elementen genoemd in paragraaf 1.1.3.

ⁱ Metz, B., et al, "Climate Change 2007: Mitigation of Climate Change – Contribution of Working Group III to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change", *IPCC*, Mei 2007.

ⁱⁱ Steinfeld, H. et al, "Livestock's Long Shadow - Environmental Issues and Options", *FAO*, November 2006.

ⁱⁱⁱ Steinfeld, H. et al, "Livestock's Long Shadow - Environmental Issues and Options", *FAO*, November 2006.

^{iv} GRAIN, "Fighting GMO contamination around the world", *Website GRAIN* Bezoekt in augustus 2009.

^v R. Verwijs, "The Plight of the Honey Bee", *Rabobank Food & Agribusiness Research and Advisory*, 28 januari 2011; S. Kluser, "Global Honey Bee Colony Disorders and Other Threats to Insect Pollinators", *United Nations Environment Programme*, 2 maart 2011.

^{vi} World Bank, "Persbericht: New World Bank Report Sees Growing Global Demand for Farmland", *World Bank*, 7 september 2010.

-
- vii Bailey, R., "Growing a better future. Food justice in a resource-constrained world", *Oxfam*, June 2011.
- viii FIAN, "Land grabbing in Kenya and Mozambique", *FIAN*, april 2010; Oxfam Solidariteit, "Land grabbing: razzia op Afrikaanse gronden", Oxfam Solidariteit, 15 maart 2010.
- ix Oxfam International, "Food Prices: media lines, Q&A, facts and case studies", Oxfam International, April 2008.
- x NEN, "Persbericht: Cramer criteria voor duurzame biomassa geformaliseerd", *NEN*, 3 maart 2009.